

Milica Kočović De Santo<sup>1</sup>  
Institut ekonomskih nauka, Beograd

Ratko Ristić<sup>2</sup>  
Šumarski fakultet, Beograd

316.7:[338.23:622(497.11)

791.229.2

504.03

COBISS.SR-ID 171711497

## **„MOŽE LI SUBALTERNO GOVORITI?“ – NOT IN MY COUNTRY KULTURNA REPREZENTACIJA POLITIČKO-EKOLOŠKIH SUKOBA OKO PROJEKTA JADAR**

### ***Apstrakt***

*Dokumentarni film Not in my country,<sup>3</sup> o projektu eksploatacije litijuma u dolini Jadra, ilustruje kako naizgled neutralna kulturna reprezentacija može reprodukovati i legitimizovati postojeće odnose moći. Interdisciplinarna analiza omogućila je da se razotkriju diskurzivne strategije kroz koje se u filmu konstruiše epistemičko nasilje. Analiza potvrđuje niz strategija epistemičke marginalizacije, gde subalterni glasovi ne mogu govoriti kroz kulturne reprezentacije koje podrivaju njihov autentični glas. Smatramo da ova analiza otvara prostor za promišljanje o tome kako različiti medijski formati i njihov miks mogu biti u funkciji stvaranja i normalizovanja „zona žrtvovanja“, „ekološkog duga“, dok privid o objektivnosti maskira epistemičko nasilje i akademski kapitalizam.*

1 milica.kocovic@ien.bg.ac.rs; ORCID 0000-0003-3304-7801

2 ratko.ristic@sfb.bg.ac.rs; ORCID 0000-0001-6817-2800

3 Internet izvor, pristupljeno 15. 2. 2025. <https://lnkd.in/ess7JZ7b>, Režija: Stijn van Baarle (STO-RYRUNNER), Prezenter: Peter Tom Jones (SIM2 KU Leuven), Kamerman: Michael Van de Velde & Jochen Maes; Produkcija zvuka: Casimir De Kimpe, Jeroen De Vriese; Montaža: Jasper Vander Elst. U trenutku predaje ovog originalnog članka na recenziju, DocVille dokumentarni festival odbija da prikaže pomenuti film, usled „pro-rudarskog“ stava i polarizovanih glasova u filmu; Izvor: 21/03/2025. Dokumentarni film *Not in my Country* je osmišljen i u potpunosti finansiran od strane Univerziteta u Leuvenu (KU Leuven) u Belgiji, SMI<sup>2</sup> KU Leuven, the KU Leuven Institute for Sustainable Metals and Minerals.

## ***Ključne reči***

*epistemičko nasilje, kulturna reprezentacija, kritička diskurzivna analiza, zone žrtvovanja, ekološki dug, litijum, subalterni glasovi, političko-ekološka analiza*

## **I. Uvod**

Cilj ovog istraživanja je da se kroz analizu kulturne reprezentacije dokumentarnog filma *Not in my country* ukaže na diskurzivne strategije i obrasce epistemičkog nasilja, kroz koje se reprodukuju odnosi moći i stvaraju zone žrtvovanja, životna sredina za sirotinju i ekološki dug.

*Not in my country*, kroz naizgled neutralni dokumentarni format, obuhvata promociju sistemski reprodukovanih obrazaca epistemičkog nasilja u vezi s projektom Jadar. Na taj način, *Not in my country* predstavlja primer instrumentalizacije dokumentarnog formata u funkciji dalje reprodukcije nasilja. U filmu je narativno uspostavljena hijerarhijska struktura privilegovanih tehno-naučnih i stručnih znanja koja nisu neutralna, već jasno uokvirena zelenom agendom. Strukturom filma u obzir nisu uzeta „druga“ subalternna naučna i stručna znanja, kao ni znanja lokalnih zajednica. Imajući u vidu prethodno, moguće je prepoznati nevidljive alternativne vizije razvoja, koje takođe nisu filmom eksplicitno obuhvaćene. Na taj način, pluriverzalne i legitimne vizije o alternativama (prema ključu epistemičkog nasilja, potiskivanja i brisanja) ciljano (p)ostaju marginalizovana i delegitimizovana.

Smatrali smo da interdisciplinarno sagledavanje kroz političko-ekološku analizu, zajedno sa antikolonijalnim perspektivama i kritičkom diskurzivnom analizom mogu otkriti obrasce u vezi sa epistemičkim nasiljem nad subalternim glasovima. Takođe, smatramo da ovakav interdisciplinarni postupak predstavlja jasan društveno-humanistički naučni doprinos ekološkim izazovima.

Naši nalazi, sa elementima univerzalnosti, mogu ponuditi ključ za buduće analize sličnih fenomena, kroz potvrđivanje istraživačkih hipoteza i pružanje odgovora na istraživačka pitanja. Kako dokumentarni film *Not in my country* konstruiše narativ o projektu eksploatacije litijuma u Jadru i koje diskurzivne strategije koristi za legitimizaciju određenih perspektiva i delegitimizaciju drugih? Mogu li subalterni glasovi govoriti kroz kulturnu reprezentaciju

pomenutog dokumentarnog filma? Na koji način se kroz film reprodukuju obrasci epistemičkog nasilja i kolonijalne matrice moći? Kako film pozicionira dolinu Jadransku u kontekstu politike „zelene tranzicije“ i konstrukcije „zona žrtvovanja“? Koje alternativne perspektive i znanja film sistematski isključuje i kako se ovo isključivanje može razumeti kroz prizmu *degrowth* i dekolonijalnih teorija?

**Hipoteza 1:** Film sistematski konstruiše nejednaku distribuciju epistemičkog autoriteta kroz davanje disproporcionalno većeg prostora i autoriteta predstavnicima Rio Tinto i odabranim „ekspertskim“ znanjima, nego lokalnim (ekspertskim) znanjima, aktivistima i zajednici.

**Hipoteza 2:** Film konstruiše binarnu opoziciju između „racionalnog“ (naučno, tehničko, „objektivno“ ekspertsko znanje) i „iracionalnog“ (odabrano lokalno, tradicionalno, iskustveno znanje), koja služi legitimizaciji projekta eksploatacije litijuma u dolini Jadranskoj.

**Hipoteza 3:** Film delegitimizuje lokalni otpor kroz narativ o „neželjenom i opasnom stranom uticaju“ i „medijskim agresivnim dezinformacijama“, zbog kojih je kompanija Rio Tinto „žrtva“, dok istovremeno zanemaruje činjenicu da je sam Rio Tinto strana korporacija koja ima značajan uticaj na lokalnu politiku.

**Hipoteza 4:** Film sistematski isključuje alternativne vizije razvoja i budućnosti, posebno one koje dolaze iz domaće oponentne ekspertize i prava lokalne zajednice na drugačije razvojne vizije, koje su antikolonijalne i kompatibilne s perspektivama *degrowth*, *life-centered* i pluriverzalnih ekonomija.

## II Političko-ekološka analiza i teorijski okvir

Polazište u političkoj ekologiji je važno za ovo istraživanje jer podrazumeva analizu odnosa između političkih, ekonomskih i društvenih faktora u vezi sa ekološkim pitanjima i promenama. Ovaj pristup omogućava višestruke nivoe analize, odnosa moći, istorijsku kontekstualizaciju i materijalnu analizu vrednosti resursa, kao i *trade-off*.

Višestruki nivoi analize omogućavaju dublje razumevanje relacija lokalnih ekoloških izazova u vezi s projektom Jadar u odnosu na nacionalne i globalne procese, kao i različite uloge relevantnih aktera. Istorijska kontekstualizacija omogućava razumevanje kako su istorijski događaji i odnosi oblikovali

geopolitički položaj Srbije i duh mesta prostora Jadr. Materijalna analiza omogućava procenu stvarnih ekoloških, društvenih i ekonomskih vrednosti eksploatacije i ekstrakcije različitih prirodnih resursa.

Joan Martinez-Alijerovi nalazi u vezi sa životnom sredinom za sirotinju, zomama žrtvovanja i ekološkim dugom predstavljaju političko-ekološke koncepte od posebnog značaja u razumevanju dinamika ekoloških konflikata u dolini Jadr. Upravo kroz pomenute koncepte, moguće je razumeti poziciju Srbije – kao evropske periferije kojoj se nameću ekstraktivistički projekti u ime „zelene tranzicije“ i „višeg dobra“, dok se istovremeno prikrivaju potencijali za stvaranje novih oblika kolonijalizma.<sup>4</sup>

U savremenom svetskom poretку jasno se uočava duboka strukturalna podela između globalnog severa i juga, centra i periferije, koja se manifestuje u nejednakoј distribuciji planetarnih resursa, ekonomske i političke moći. Ovakva dihotomna struktura globalnih odnosa onemogućava stvarnu konvergenciju između razvijenih i nerazvijenih ekonomija. Pozicioniranje određenih regiona kao periferije globalnog ekonomskog sistema ima duboke implikacije za njihovu ekološku i društvenu budućnost. Periferni regioni često postaju destinacije za eksternalizaciju ekoloških troškova proizvodnih aktivnosti globalnog severa. Ovakva praksa predstavlja poseban oblik ugneždene neokolonijalističke logike, gde se resursi eksploatišu, ekološki troškovi eksternalizuju i vezuju za periferiju, dok se ekonomske koristi koncentrišu u zemljama centra (Koćović De Santo, 2024).

Pomenute procese možemo bliže razumeti kroz prizmu ekoloških distribucionih konflikata. Ovi konflikti nastaju kada projekti resursne ekstrakcije menjaju pravila za pristup lokalnih zajednica prirodnim dobrima. Takođe, tada paralelno dolazi do degradacije ekosistema ili trajnog uništenja prirodnih resursa. Pomenute konflikte karakteriše disproporcionalno visoka koncentracija negativnih eksternalija u lokalnim zajednicama (čiji identitet i ekonomska reprodukcija direktno zavise od ugroženih prirodnih dobara) (EJ Atlas) (Martinez-Alier et. al. 2020). Komparativne studije pokazuju konzistentne obrasce u dinamici moći, gde transnacionalni kapital u saradnji s nacionalnim i međunarodnim političkim elitama podstiče implementaciju ekstraktivističkih projekata koji generišu ekološke, društvene i ekonomske troškove za lokalne zajednice. Koristi od ovakvih projekata uglavnom se akumuliraju izvan regiona zahvaćenih ekstrakcijom. Ovakav proces odgovara

4 Prilozi 1 i 2 obuhvataju sve relevantne informacije od značaja za političko-ekološku analizu.

onome što literatura političke ekologije označava kao stvaranje „zona žrtvovanja“ – područja koja se svesno žrtvuju za ekonomske interese dominantnih aktera, najčešće u korist razvijenih ekonomija. Takođe, koncept ekološkog duga pruža ključni analitički okvir za razumevanje nepravednih dimenzija „zelene tranzicije“ u kontekstu ekstraktivističkih projekata poput litijumskog rudarenja u Srbiji. Ekološki dug predstavlja istorijsku i kontinuiranu eksploataciju resursa i ekološkog prostora zemalja u razvoju od strane razvijenih zemalja (Martinez-Alier, 2012).

Antikolonijalne perspektive (dekolonijalne, postkolonijalne) teorijski pojačavaju osnov za razumevanje obrazaca epistemičkog nasilja, kroz prepoznavanje sistemskog privilegovanja određenih oblika znanja i marginalizacije drugih (Mignolo & Walsh, 2018). Mignolo (2009, 2011) i Santos (2014) govore o konceptima „kolonijalnost znanja“ i „epistemologija juga“, prepoznajući da različiti oblici znanja imaju svoju validnost i kontekst, ali da se kroz dominantne diskurse određeni oblici znanja sistematski privileguju dok se drugi delegitimizuju.

Santos (2007) razvija koncept „epistemičke inverzije“, koji opisuje situaciju u kojoj dominantni akteri pripisuju marginalizovanim grupama upravo ona svojstva koja sami poseduju. Ovaj koncept je posebno relevantan za analizu načina na koje film i Rio Tinto optužuju lokalne aktiviste za širenje „dezinformacija“, dok istovremeno sami proizvode i šire problematične tvrdnje.

O’Sullivan (2022) primećuje kako diskursi o klimatskim promenama koje artikulišu centri moći često sprovode svojevrsnu eksproprijaciju autonomije lokalnih zajednica, konstruišući ih kao protivnike univerzalno prihvaćenih rešenja ekološke krize, što zauzvrat legitimiše dalje eksploatatorske prakse pod plaštom progressa. Milena Dragičević Šešić dopunjuje prethodne koncepte (2018, 2019) kroz „kulturni subjektivitet“ i „kulturološke marginalizacije“, koji opisuju procese kojima se određenim društvenim grupama sistemski osporava pravo da njihovi kulturni izrazi i znanja budu prepoznati kao legitimni u javnoj sferi.

Predmet ovog istraživanja: Mogu li subalterni govoriti? *Not in my country*(...), ciljano spaja naslov seminalnog eseja postkolonijalne autorke Spivak (1988) s naslovom dokumentarnog filma, kako bi se u startu nagovestila suština problema analiziranog u radu. Koncept epistemičkog nasilja koji Spivakova razvija lako se sagledava u načinu na koji dokumentarac *Not in my country* konstruiše narativ o projektu Jadar, čime se normalizuje ekstraktivizam. Pre-

ma Spivakovoj, epistemičko nasilje je proces ne samo fizičke kolonijalne dominacije već i konstrukcije „istina“ o kolonijalizovanima. Vodeći se nalazima autorke Spivak, rad će ukazivati kako se javljaju sledeći problemi: 1) problem reprezentacije i govor u ime subalternih, 2) problem dvostruke marginalizacije i inverzije značenja; 3) problem nemogućnosti uspostavljanja govora gde se čuje i prihvata poruka autentičnog glasa s periferije. Finalno, kritička diskurzivna analiza obezbeđuje metodološke alate za razotkrivanje asimetrija moći ugrađenih u filmski narativ, vizuelnu reprezentaciju i auditivni sadržaj (Fairclough, 2013).

### III. Kritička diskurzivna analiza

Političko-ekološku analizu ukrštamo s kritičkom diskurzivnom analizom, kao integrisani interdisciplinarni analitički okvir. U analizi atmosfere oslonićemo se na Stuart Hallov (1997) model *encoding/decoding*, koji pomaže da se analizira kako dokumentarni film kodira određene poruke da bi konstruisao željeni narativ, kroz kombinaciju vizuelnih, narativnih i zvučnih elemenata. Ovaj model je dopunjen radom Ana María Ochoa Gautier (2014) kroz „kolonijalnosti slušanja“, koji objašnjava kako muzički kodovi reprodukuju hijerarhije između „civilizovanog“ i „primitivnog“.

Pomenute teorije pomažu da se analizom dokumentarnog filma i reprezentacije prepoznaju konkretne tehnike kroz koje se konstruišu „autoritet“ i „objektivnost“ u naizgled neutralnom dokumentarnom formatu (Nichols, 2017). Prikaz nalaza kritičke diskurzivne analize strukturiran je tako da odgovori na postavljene hipoteze i istraživačka pitanja.

#### a. Analiza konstrukcije objektivnosti i ekspertize

##### Pozicioniranje *voice over* kao objektivnog i neutralnog eksperta

Film konstruiše privid objektivnosti kroz pozicioniranje Petera Toma Jonesa kao neutralnog „klimatskog eksperta“. Već u uvodnim minutima, naratorski glas predstavlja Jonesa kao neutralnog posmatrača koji traga za „istinom“:

„Ovi protesti su veoma čudni za mene, jer je litijum esencijalni element u našoj tranziciji ka klimatskoj neutralnosti, nama je litijum potreban za baterije, za čisto energetsko skladištenje. Ovo je ogroman paradoks.“ (Peter Tom Jones).

Narativ autora uokviruje *voice over*: „*Dr Peter Tom Jones želi da otkrije zašto se toliko Srba protivi litijumskom rudniku? Da li je to zaista strah od zagađenja i ekološke štete, ili bi mogli postojati drugi razlozi?*“ *Voice over* ovim insinuira u vezi s „drugim razlozima“ zbog kojih se ljudi protive.

Konstrukcija „neutralnog eksperta“ može biti objašnjena konceptom „hegemonijske neutralnosti“ Milene Dragičević Šešić (2018), kojom se dominantne pozicije predstavljaju kao objektivne i vrednosno neutralne. Jones već na početku uspostavlja diskurzivni okvir u kojem je otpor „čudan“ i „paradoksalan“, implicitno pretpostavljajući da je zelena tranzicija neupitna i jednodimenzionalna, ujedno maskirajući ideološke pretpostavke koje oblikuju monopolitni pogled na razvoj, eksploataciju resursa i ekološke sukobe.

Na osnovu Bill Nichols (2017) taksonomije dokumentarnih modusa reprezentacije, identifikovali smo specifične strategije kroz koje su konstruisani „autoritet“ i „objektivnost“. Ekspozitorni modus pozicionira *voice over* kao sveznajući autoritet, koji postavlja i nudi konceptualni okvir za tumačenje suprotstavljenih strana. Opservacioni modus nudi „neutralno posmatranje“ događaja, koji stvara iluziju direktnog učestvovanja u stvarnosti, gde gledalac svedoči racionalnim i iracionalnim predstavama reakcija različitih strana. Kroz interakciju Petera Toma Jonesa i različitih aktera stiče se utisak participativnosti, iako je ona vidljivo selektivna. Kombinovanjem modusnih elemenata selektivno se pojačavaju specifične pozicije, čime se konstruiše iluzija objektivnosti, iako se zapravo sprovodi vrlo specifična narativna agenda. U filmu je dat veći autoritet odabranom i „objektivnom“ naučno-tehničkom znanju (na liniji sa stavovima intervjuisanih direktora Rio Tinta i ministarke), dok druga oponentska naučna i ekspertska znanja i iskustvo nisu uzeti u obzir ili su predstavljeni kao nepouzdana, subjektivni i zasnovani na „dezinformacijama“.

Kvantitativna analiza transkripta filma otkriva jasnu asimetriju u raspodeli prostora za govor među različitim akterima:

| Govornik/grupa               | Broj izjava | Procenjena zastupljenost |
|------------------------------|-------------|--------------------------|
| Voice over (naratorski glas) | 26          | 25 %                     |
| Peter Tom Jones              | 24          | 23 %                     |
| Rio Tinto predstavnici       | 18          | 28 %                     |
| Lokalni aktivisti/zajednica  | 16          | 14 %                     |
| EU/Industrija/Eksperti       | 10          | 10 %                     |

Distribucija govora predstavlja prvi nivo taktičkog uspostavljanja epistemičkog nasilja, gde se sistematski daje prednost određenim akterima i znanjima. Naratorski glas (*voice over*) i Peter Tom Jones zajedno čine skoro 50 % govora u filmu, dok lokalna zajednica (zajedno svi: oponenti, neutralni, preobraćeni „za“) dobija samo 14 % prostora. Treba imati u vidu da su promovisana „objektivna ekspertska znanja“ (*voice over* i Peter Tom Jones) komplementarna s pozicijama Rio Tinto predstavnika (intervjuisanih direktora najviših pozicija) obuhvaćena sa 80 % narativa, s приметnim epistemičkim inverzijama u dijalogu.

| Govornik/grupa                 | Broj reči / procenat |      |
|--------------------------------|----------------------|------|
| Voice over                     | 1580                 | 33 % |
| Peter Tom Jones                | 960                  | 20 % |
| Rio Tinto predstavnici         | 1220                 | 26 % |
| Lokalna zajednica i aktivisti  | 480                  | 10 % |
| Ostali stručnjaci i političari | 510                  | 11 % |

Transkribovani tekst filma dalje otkriva jasnu hijerarhiju epistemičkog autoriteta, čime se moć dodeljuje pre svega direktorima Rio Tinta (Marijanti Babić, Chad Blewett i Sinead Kauffman), kroz neravnotežu u argumentaciji. Pomenuta strana dobija priliku (kroz disproporcionalno veći prostor) da u dokumentarnom filmu vrši krizne PR aktivnosti, detaljnim obrazloženjima i demonstracijama, čak i bez prethodno postavljenih dubinskih pitanja.<sup>5</sup> Izlaganja direktora Rio Tinta praćena su pozitivnim audio-vizuelnim prezentacijama (mapama, modelima).<sup>6</sup>

Stručni, naučni oponentski glasovi iz subalterne Srbije nisu obuhvaćeni narativom, dok se izjave aktivista i lokalne zajednice o zagađenju i rizicima odbacuju ili skreću na drugu temu, bez adekvatne (kritičke) diskusije. Kada lokalni aktivisti iznose zabrinutost i nepoverenje u vlast, njihove izjave su često kratke i prikazane bez konteksta. Protesti su predstavljeni kao rezultat

- 5 Direktor Rio Tinta Chad Blewett dobija priliku da „demonstrira“ kako jadarit nije radioaktivan koristeći Gajgerov brojač, što je efektan PR momenat bez nezavisne verifikacije. Takođe opovrgava nalaze domaćih hidroloških eksperata, tvrdeći da ne postoji podzemna rezerva neobnovljivih vodenih resursa. Izjava Chada Blewetta u filmu potvrđuje prethodno: „Ja vam mogu reći, Tome, to je potpuna izmišljotina. Sve informacije koje imamo ovde su geološke informacije dobijene iz naših bušenja... Da je postojalo podzemno jezero, akvifera, mi bismo ga pronašli. Jednostavno ne postoji.“
- 6 Rio Tinto predstavlja svoje tvrdnje kao nepobitne činjenice, pri čemu Peter Tom Jones ne postavlja kritička pitanja o potencijalnim rizicima projekta, već uglavnom prihvata odgovore predstavnika kompanije.

„dezinformacija i stranog uticaja“, a ne legitimne zabrinutosti i nepoverenja u vlasti.

Lokalna zajednica i aktivisti predstavljeni su kroz kratke, emotivne izjave, često prekidane pitanjima ili naratorskim komentarima: „Mi smo spremni svoje živote da damo za ovu borbu protiv kompanije Rio Tinto.“ (...) „Nema kompromisa. Ne, ne, ne. Ne. Ne. Nema razgovora, Nema dogovora. Ni Kinezi, ni Rio Tinto, ni Rusi, niko. Nema cenu! Nema cenu! Naša voda, naša zemlja – nema cenu“ (glasovi oponenta iz lokalne zajednice Gornje Nedeljice).

Ova asimetrija u epistemičkom autoritetu ne samo da odgovara onome što Santos (2014) i Mignolo (2011) identifikuju kao „kolonijalnost znanja“ – sistematsku privilegovanost određenih formi znanja (naučno-tehničko) nad drugima (lokalno, iskustveno), već ukazuje i na osporavanje subalternog stručnog i naučnog znanja.

Filmska reprezentacija vodnih resursa doline Jadra ilustruje diskurzivnu strategiju delegitimizacije lokalnog znanja – izjave Rio Tinta koje negiraju postojanje podzemnih vodnih rezervi bez ikakvog ukrštanja s pozicijama stručnjaka hidrologije predstavljene su kao objektivne činjenice. S druge strane, zabrinutost lokalne zajednice i aktivista predstavljena je kao iracionalni strah, pri čemu pozicije domaćih eksperata (hidrologije, geologije, hemije, šumarstva, poljoprivrede, ekonomije, ekologije, medicine, i ostala) nisu uzete u obzir.

## **b. Analiza konstrukcije binarnih opozicija**

Dihotomija „savremeno“ nasuprot „nazadnom“

Filmskim narativom konstruisana je binarna opozicija između „savremenog“ i „nazadnog“, „privilegovanog“ i „delegitimizovanog“ znanja. U filmu je privilegovano tehno-naučno znanje, na liniji pozicija direktora Rio Tinta, ministarke rudarstva i predstavnika privatnog sektora u proizvodnji baterija, koje je kompatibilno sa stavovima naratora filma i Petera Toma Jonesa. Prethodno se pojačava kroz ekonomski narativ o „nepobitnim prednostima“ projekta, a oslonjeno na znanje i paradigme razvoja evropskih institucija.

Delegitimizovano je znanje lokalne zajednice, iskustveno i zasnovano na istorijskom nepoverenju, kao i znanje domaćih naučnika koji se protive projektu.

Na taj način se kroz jasnu epistemičku hijerarhiju uspostavlja inverzija, gde je zabrinutost lokalnog stanovništva predstavljena kao rezultat: manipulacije, dezinformacija i stranog (precizno ruskog) uticaja; protivljenje projektu kao iracionalno, nekompetentno ili politički motivisano, a sva druga znanja su podređena privilegovanim tehno-ekonomskim i korporativnim stavovima. Projekat eksploatacije litijuma narativno je oslikan kao preduslov za „moderan“ razvoj i „napredak“, dok se ruralni način života i poljoprivreda predstavljaju kao „zaostali“ i neželjena alternativa. Analiza transkripta pokazuje jasnu binarnu strukturu koja suprotstavlja strane:

| Rio Tinto/stručnjaci                  | Lokalni aktivisti           |
|---------------------------------------|-----------------------------|
| „moderno“                             | „ljuti“                     |
| „transparentno“                       | „besni“                     |
| „zasnovano na činjenicama“            | „biće krvi“                 |
| „elektronski kontrolisano poslovanje“ | „spremni da žrtvuju živote“ |
| „odgovorno“                           | „uvređeni“                  |
|                                       | „nepoverljivi“              |

Ovako postavljena binarna opozicija zaustavlja razmatranje o alternativnom, a prepoznavamo je kao diskurzivnu strategiju u funkciji delegitimizacije alternativa dominantnom razvoju.

### Temporalna binarnost „prošlost“ nasuprot „budućnosti“

Narativna struktura filma nameće temporalnu binarnost između „prošlosti“<sup>7</sup> i „budućnosti“<sup>8</sup>, predstavljajući lokalni otpor kao regresivan i antimoderan. Ovo je vidljivo u načinu na koji se lokalni aktivisti često povezuju sa istorijskim događajima: „Bio je referendum 1914. na Ceru“, „A 1941. streljano je od strane SS Vermaht jedinica više od trista dece, tu je stradala i moja familija...“ (...) „Rio Tinto je davao čelik za puške, ima sve na internetu o saradnji Rio Tinta i Franka u Španiji“ (...) „Sada Nemci i Rio Tinto ponovo došli?! Mnogo nas vređa to“ (...) „Šolc, Makron i ovaj iz Engleske, sav hemijski otpad bi u Srbiju“ (Lokalna zajednica oponenti).

Nasuprot tome, predstavnici Rio Tinta i stručnjaci konstantno govore o budućnosti: „Ovo je centralni element revolucije u skladištenju energije.“ Ova temporalna dihotomija je ključni element u diskurzivnoj konstrukciji lokal-

7 Lokalno znanje, tradicija, poljoprivreda, sentiment, pripadnost, duh mesta

8 Tehnologija, industrijski razvoj, zelena tranzicija

nog otpora kao „nazadnog“, „iracionalnog“ i „antimodernog“, što je Escobar (2018) identifikovao kao „kolonijalni temporalitet“.

### Audio-vizuelna konstrukcija binarnosti

Hallov (1997) model kodiranja/dekodiranja moguće je primeniti u analizi vizuelnih elemenata, kroz koje se konstruiše preferirano čitanje koje favorizuje „modernu“, „tehnološku“ estetiku povezanu s Rio Tintom, dok se ruralni pejzaži i prakse predstavljaju kao zaostale i prevaziđene, a protesti u crno-belim kadrovima. Tekstualne reprezentacije u filmu praćene su audio-vizuelnim elementima koji pojačavaju binarne opozicije, kontrastom između kadrova s prikazima „modernog“ (tehnoloških prostora i 3D prikaza budućih postrojenja Rio Tinta), nasuprot „tradicionalnom“ (ruralnih pejzaža, načina života i praksi lokalnog stanovništva). U slučaju filma *Not in my country*, ovaj model pomaže da prepoznamo kompleksan proces kodiranja poruka kroz kombinaciju pratećih audio-vizuelnih elemenata.<sup>9</sup>

Koncept „kolonijalnosti slušanja“ Ana Marije Ochoa Gautier (2014) posebno je relevantan za analizu zvučne i muzičke dimenzije filma *Not in my country*. Muzičko kodiranje autoriteta je prisutno upotrebom komponovane i klasične muzike koja prati izlaganja predstavnika Rio Tinta, političara i „eksperata“, doprinoseći atmosferi dodavanjem aure racionalnosti. S druge strane, prisutna je auditivna marginalizacija lokalnog odabranim folklornim i rustičnim muzičkim motivima, koji prate izjave lokalne zajednice, pojačavajući utisak primordijalnosti. Takođe, humoristički muzički elementi koji prate izjave predstavnika lokalne zajednice imaju efekat trivijalizacije zabrinutosti i iskustvenog znanja lokalne zajednice u vezi s potencijalnim štetama od projekta.

Zvučno kreiranje afektivnih stanja primetno je u izboru dramatičnih muzičkih elemenata, koji su u funkciji pojačavanja narativa o stranom – precizno „ruskom uticaju“, dok smirujuća muzika prati objašnjenja o bezbednosti tehnologije. Muzika u filmu aktivno doprinosi u konstrukciji hijerarhije između „civilizovanih“ i „primitivnih“ glasova. Zvučni tonalitet se menja – često pri prelasku sa izjava „eksperata“ na protestne kadrove aktivista – čime se signalizira promena registra od „ozbiljnog“ ka „neformalnom“ ili „emotivnom“.

<sup>9</sup> Litijumsko rudarenje je pozicionirano kao neophodno „viša sila“ u „zelenoj tranziciji“, uz prisutne audio-vizuelne elemente pojačavanja kontrasta između „modernog“, „progresa“ i „razvoja“ nasuprot „zaostalom“, „iracionalnom“ i „izmanipulisanom“. Iako alternativna čitanja izostaju, implicitno se otvaraju prostori za identifikaciju prigušenih i nevidljivih glasova i perspektiva, kroz kontradikcije u narativu.

### c. Analiza diskursa stranih uticaja i dezinformacija

#### Narativ o „ruskom uticaju“

Film konstruiše narativ o stranom uticaju koji ima za cilj da delegitimizuje lokalni otpor kao neautentičan i manipulisan spolja, pripisujući ga „ruskom uticaju“ i „hibridnom ratovanju“. Tvrdnje u vezi s ruskim uticajem iznosi autor filma, kao rezultat intervjua s „ljudima koji žele da ostanu anonimni“. Ovo je eksplicitno vidljivo u monologu Petera Tom Jonesa.<sup>10</sup> U pitanju je „školski primer“ epistemičkog nasilja gde se subalterni subjekti predstavljaju kao nesposobni za formiranje autonomnih i autentičnih stavova. Dragičević Šešić (2019: 75) identifikuje ovu strategiju kao „diskurzivni mehanizam oduzimanja agencije“ marginalizovanim zajednicama.

#### Paradoks stranog uticaja

Osim narativa u vezi sa ruskim uticajem, film obuhvata i elemente kineskog uticaja, te potrebe da se smanji ekonomska zavisnost (EU) od Kine. Narativ u vezi sa stranim uticajima, obuhvata apele straha. Proizvođač baterija 11ES ističe da danas „sve dolazi iz Kine jer je to jedinstveno tržište gde se sve stvara od sirovina“. Naglašava se važnost lokalne proizvodnje litijuma kako bi se smanjila zavisnost od Kine. Stellantis najavljuje planove za proizvodnju električnih vozila u Srbiji, navodeći da će biti „brutalno izazvani kineskom ofanzivom na evropsko tržište“. Nemačka poslanica u EP Hildegard Bentele ističe da je EU „izuzetno zavisna od jednog dobavljača, a to je Kina“. Ona upozorava da „Kina može ozbiljno da nas pogodi potencijalnim zaustavljanjem uvoza litijuma“. Na eksplicitno zatražen komentar od strane Peter Tom Jonesa da prokomentariše stav: „U Srbiji ljudi smatraju da ako bogati Evropljani žele da

10 „Rusija je odigrala ključnu ulogu u iniciranju prvih lokalnih političkih protesta protiv projekta Jadar sredinom 2020. godine. Kroz organizacije Otadžbina i Dveri, Rusija je uspjela da brzo podigne proteste s lokalnog na nacionalni nivo. Motivacija je jasna. Moskva želi da zaustavi ulazak velike zapadne kompanije u srpsku ekonomiju.“ Narativni motivi pripisani Rusiji: „Moskva želi da spreči veliku zapadnu kompaniju da uđe u srpsku ekonomiju“ (...) „Projekat Jadar bi bio ključan za Srbiju da se pridruži Evropskoj uniji“ (...) „Ruski uticaj je duboko ukorenjen u srpskom društvu“. Navodne metode ruskog uticaja: „Rusija koristi tipične tehnike hibridnog ratovanja“ (...) „One uključuju masovnu dezinformaciju, fabrikovanje lažnih vesti i širenje teorija zavere“ (...) „ova tehnika hibridnog ratovanja bila izuzetno uspešna jer sada čak i prodemokratska, proevropska srpska opozicija zapravo veruje u te teorije zavere“. Ostale reference u vezi s Rusijom: „na protestima su učestvovali proruski srpski nacionalisti“ (...) Nemačka poslanica u EP Hildegard Bentele pominje potrebu da EU postane „nezavisnija od autokratija poput Kine ili Rusije“.

voze fensi vozila, neka prvo rudare u svojim rudnicima litijuma“, Hildegard Bentele odgovara „Pa, nadam se da srpska populacija razume da je ovo za njih ogromna šansa da postanu deo lanca vrednosti u najvažnijem sektoru u Evropi (...) mi imamo nešto da ponudimo, što može da se prihvati ili odbije. Šta je alternativa? Ostajanje ruralnim u poljoprivredi?“.

Paradoksalno je da se u filmu Rio Tinto kao transnacionalna korporacija sa britansko-australijskim poreklom, ne predstavlja kao strani uticaj, već kao faktor „razvoja“ i „evropskih integracija“, što pokazuje selektivnu primenu diskursa o stranim uticajima. Ovaj paradoks predstavlja primer strategije geopolitičke kolonizacije konteksta na delu – čime se lokalni ekološki sukob pretvara u geopolitičko pitanje. Činjenica je međutim, da je Rio Tinto britansko-australijska korporacija sa jasnim ekonomskim interesom u Srbiji.

U filmu se gradi narativ da su lokalni aktivisti pod uticajem stranog interesa (Rusije), a da zapad želi da Srbiji pomogne tako što će joj ponuditi priliku da postane važna u lancu kreiranja ekonomske vrednosti. Prethodno ilustruje strategiju diskurzivne inverzije, kroz situaciju u kojoj strani ekonomski akteri sebe predstavljaju kao zaštitnike nacionalnih interesa. Autor daje i oduzima legitimitet u vezi sa autoritetom znanja, stranim uticajima, i ponuđenim objašnjenjima za medijske „lažne vesti“ „agresivnih napada na Rio Tinto“, kroz strategiju „Trgovci sumnje“<sup>11</sup>. „Trgovci sumnje“ se odnosi na fenomen gde interesne grupe namerno stvaraju neizvesnost ili sumnju oko naučnog konsenzusa o pitanjima poput klimatskih promena, zdravstvenih rizika duvana i drugih ekoloških ili javnozdravstvenih problema.

Međutim, šta se dešava onda kada korporacije izvrnu koncept „trgovaca sumnjom“, tvrdeći da su same žrtve? Ovo stvara složenu situaciju gde korporativni glasovi mogu optužiti ekološke i druge interesne grupe da su „trgovci sumnjom“ koji nepravedno dovode u pitanje njihove dobre namere u vezi sa ESG standardima u postizanju održivosti. Istovremeno, sama korporacija može biti ta koja zapravo koristi taktike širenja sumnje o ekološkim uticajima, ili koristiti priliku za „radikalnu“ medijsku kampanju koja diskredituje

11 Ova strategija je posebno dokumentovana u knjizi iz 2010. godine „Trgovci sumnjom“ (Merchants of Doubt) istoričara Naomi Oreskes i Erika M. Conwaya. Ključni elementi uključuju:

1. Angažovanje naučnika ili stručnjaka da dovedu u pitanje ustanovljene naučne dokaze
2. Stvaranje privida tekuće naučne debate tamo gde malo stvarnog naučnog neslaganja postoji
3. Zahtevanje „savršenih dokaza“ pre nego što se preduzme akcija
4. Premeštanje fokusa na ekonomske troškove regulacije umesto na koristi za javno zdravlje
5. Korišćenje medija za pojačavanje neizvesnosti i stvaranje utiska da nauka nije konačna

opponentske stavove. Moguće je reći da prepoznata strategija diskurzivne inverzije predstavlja prostor za efikasnu meta-manipulaciju. Takva strategija je posebno efikasna jer: pozicionira korporaciju kao „žrtvu“ al i branioca „prave nauke“, prisvaja jezik transparentnosti i stvara konfuziju o tome ko zapravo širi dezinformacije. Zbog toga je potrebno kritički ispitati ko ima koristi od neizvesnosti kroz analize odnosa moći, uz fokus na primarne izvore podataka i stvarne obrasce ponašanja.

### Diskurs o „dezinformacijama“

Diskurs o „dezinformacijama“ u filmu funkcioniše kao mehanizam epistemičkog nasilja koji *a priori* delegitimizuje kritike na račun projekta eksploatacije litijuma, bez suštinskog angažovanja s njihovim stvarnim sadržajem i argumentima. U filmu se konstantno koristi termin „dezinformacija“ za sve tvrdnje koje su protiv projekta Jadar: „... narativ je zasnovan na dezinformacijama.“ (Marijanti Babić) „Kampanja dezinformacija je vrlo dobro organizovana i uključuje izmišljene priče o uticaju rudnika na životnu sredinu“ (Narator).

Izražavanje zabrinutosti lokalne zajednice u vezi sa zagađenjem zemljišta, na osnovu toga što ništa ne raste oko pokvarenog pijezometra koji je instalirao Rio Tinto za merenje pritiska podzemnih voda, prikazano je u originalu (Prilog 2).

U prikazanom dijalogu iz Priloga 2 između Rio Tinto i predstavnika zajednice iz Jadra prisutne su obe vrste epistemičke nepravde koje definiše Fricker (2007): testimonijalna, jer se znanju lokalne zajednice dodeljuje niži kredibilitet omalovažavanjem njihovih zapažanja o ekološkim problemima, a rasprava o tome ko je „pravi“ ekspert postaje važnija od same teme o ekološkim uticajima. **Prikazani dijalog** otkriva kako se **zabrinutost građana i domaće ekspertske znanje sistematski umanjuje** retoričkim strategijama poput šaljivog tona, cinizma i književnih referenci na „Životinjsku farmu“, kojima se fokus premešta s konkretne zabrinutosti i nepoverenja u vladu, uz istovremeno delegitimizovanje lokalnog i domaćeg naučnog i stručnog znanja. Dok **Dragan Karajčić, oponent projekta rudarenja iz Jadra**, ukazuje na vidljive dokaze potencijalne štete (biljke koje ne rastu, curenje bušotine), njegova zapažanja se marginalizuju *framingom* koji lokalnu zajednicu prikazuje kao iracionalnu.

Hermeneutička nepravda je prisutna, jer zajednica ne može artikulirati svoje iskustvo na način koji bi dominantne grupe smatrale legitimnim, što ih dovodi u nepravedni položaj (Fricker, 2007). **Izmeštanje diskusije sa ekoloških rizika na pitanje kredibiliteta znanja još jedna je strategija** koju smo prepoznali, a koja ukazuje na akademski kapitalizam i privilegovanje eksperata centra i severa u odnosu na periferiju i jug. Promena pažnje u filmu ilustruje kako se u javnom diskursu mogu neutralisati legitimni strahovi stanovništva, a zajedno s tehnikama diskreditacije predstavljaju strategiju epistemičke delegitimizacije subalternog njihovim isključivanjem iz domena „validnog znanja“ Escobar (2018: 85).

#### **d. Analiza isključenih stručnih glasova alternativa i pluriverzalnih perspektiva**

Odsustvo domaćih stručnih i naučnih nalaza i znanja i alternativnih vizija o razvoju

Uporedna analiza pokazuje značajne razlike između ekonomskih tvrdnji predstavnika Rio Tinta vidljivih u filmu i nalaza domaćih stručnjaka koji nisu vidljivi u filmu. Dok su u filmu naglašene potencijalne koristi, naučne analize ukazuju da bi direktni ekonomski efekti za Srbiju bili minimalni, uz znatne infrastrukturne troškove, subvencije i ekološke rizike. Istovremeno, projekat bi ugrozio ekonomski vrednije i održivije delatnosti poput poljoprivrede i turizma, dok bi Rio Tinto zadržao potpuno vlasništvo nad profitom i projektom, što je nepovoljnije od ugovora koje ova kompanija ima u drugim zemljama. Dodatno, nasuprot tvrdnjama direktora Rio Tinta u vezi s „transparentnošću u poslovanju“, koje se protežu kroz dokumentarni film, proces odobravanja projekta praćen je brojnim pravnim prekršajima i netransparentnošću, kao i zanemarivanjem zdravstvenih rizika za lokalno stanovništvo zbog prisustva teških metala, čestica prašine, buke i potresa. Finalno, projekat ugrožava bogato prirodno i kulturno nasleđe koje predstavlja vredan resurs za budući održivi razvoj regiona. Građani iz ovih područja i domaća naučna i stručna javnost odbijaju dalju realizaciju projekta, smatrajući da nije od nacionalnog interesa već isključivo u interesu korporacije. Detaljniji prikazi u prilogima 1 i 3.

Film sistematski isključuje alternativne perspektive iz prostora ekonomsko ekoloških, političko ekoloških, heterodoksnih, kritičko razvojnih, post-rast pozicija, kao i svih subalternih tehno-naučnih oponentskih pozicija. Alterna-

tive koje bi dovele u pitanje samu premisu neograničenog ekonomskog rasta i ekstraktivizma kao jedinog puta „razvoja“ nisu vidljive, kroz moguće političko-ekonomske paradigme koje preispituju hegemonijski imperativ rasta i tragaju za alternativama koje bi omogućile dobar život unutar ekoloških granica planete; prema razvoju centriranom na životu (*life-centred development*) perspektivi (Paulson, 2017, Escobar, 2018, Kočović De Santo, 2023), podzemni vodni resursi doline Jadra, biodiverzitet područja, tradicionalne privredne aktivnosti i kultura lokalnog stanovništva predstavljaju temelj za dugoročni održivi razvoj koji nije zasnovan na iscrpljivanju neobnovljivih resursa. Transkript pokazuje da film ne razmatra ove perspektive, već nudi monolitni pogled na razvoj.

Ignorisanje stvaranja zona žrtve i ekološkog duga  
u životnoj sredini za sirotinju

Koncept „ekološkog duga“ i nejednake raspodele ekoloških troškova između centra i periferije ostaje neistražen, iako film implicitno normalizuje poziciju Srbije kao „zone žrtvovanja“ za potrebe evropske „zelene tranzicije“. Film implicitno normalizuje stvaranje ekološkog duga, a kroz ceo transkript filma, provlači se narativ o „nužnom i prihvatljivom žrtvovanju“ ekološki osetljivog područja za „veće dobro“ i „progres“, što je ključna karakteristika neokolonijskog pristupa, gde se područja s manje političke i ekonomske moći tretiraju kao prihvatljive „zone žrtvovanja“ za potrebe bogatijih ekonomija.

## Zaključak

Političko-ekološka i kritička diskurzivna analiza, omogućili su nam da ponudimo prikaz i dokažemo postavljene istraživačke hipoteze. Film predstavlja primer epistemičkog nasilja koje se dešava kroz sistematsku privilegovanost tehničko-naučnog znanja zapadnih eksperata i korporacija nad lokalnim znanjem, domaćom ekspertizom i alternativnim razvojnim vizijama. Dokumentarni format koristi se kao instrument legitimizacije ekstraktivističkog projekta koji može implicirati stvaranje „zone žrtvovanja“ u dolini Jadra.

Analiza filma u kontekstu stvarnih podataka o projektu „Jadar“ otkriva dubok jaz između filmskog narativa i dokumentovanih činjenica. Dok je projekat Jadar u filmu predstavljen kao „podzemni, nevidljivi rudnik“ koji „neće uticati na okolno zemljište“, dokumentacija sažeta Prilogom 1 i 2 otkriva masivni zahvat na preko 2.000 hektara s trajnim uništenjem više od 530 hektara

poljoprivrednog i šumskog zemljišta. Filmski dokumentarni narativ o „minimalnom uticaju na životnu sredinu“ u direktnoj je suprotnosti s planiranom upotrebom 4 tone eksploziva dnevno i proceni da će se tokom eksploatacije stvoriti 48–72 miliona tona toksične jalovine.

U filmu se pokušava marginalizovati otpor lokalnog stanovništva, koji se predstavlja kao rezultat stranog, precizno „ruskog uticaja i dezinformacija“, uz ignorisanje ekonomskih analiza koje pokazuju da bi poljoprivredna proizvodnja na istom području donosila višestruko veći prihod od rudne rente. Istovremeno, film ne obuhvata mišljenja domaćih stručnjaka koji su se izjasnili protiv projekta zbog „ireverzibilnih promena u ekosistemima“.

Neokolonijalni obrasci eksploatacije resursa vidljivi su u geopolitičkoj pozadini projekta – Rio Tinto je registrovan kao lobistička organizacija za pristupanje Srbije EU, dok su visoki evropski zvaničnici predstavljeni u filmu kao neutralni promoteri „zelene tranzicije“. Ovakav pristup otkriva kako se periferne regije tretiraju kao područja pogodna za ekstrakciju resursa i depovanje zagađenja, dok ekonomske koristi i finalni proizvodi odlaze u zemlje centra. Uticaj Rio Tinta se ne predstavlja kao strani uticaj. Diskurzivna konstrukcija „zelene tranzicije“ kao univerzalnog dobra služi prikrivanju etičkih problema – dok Nemačka i Velika Britanija razvijaju čistije metode ekstrakcije litijuma iz geotermalnih voda, zemljama poput Srbije nameću se ekološki rizični ekstraktivni projekti. Na taj način se kroz film aktivno učestvuje u normalizaciji stvaranja ekološkog duga i životne sredine za sirotinju kroz kulturnu reprezentaciju koja naturalizuje asimetrične odnose moći i nejednaku distribuciju ekoloških tereta.

Kritička analiza dokumentarnog filma *Not in my country* otkriva kako nazgled neutralan medijski format može funkcionisati kao moćan instrument epistemičkog nasilja i legitimizacije ekstraktivnih projekata. Film o litijumskom projektu u dolini Jadra demonstrira sofisticirane diskurzivne strategije kojima se konstruiše specifičan narativ o razvoju, resursima i ekološkim sukobima, s jasnim implikacijama za lokalne zajednice i šire razumevanje održivosti.

Kvantitativna analiza distribucije govora potvrđuje inicijalnu hipotezu o nejednakoј raspodeli epistemičkog autoriteta, pokazujući da naratorski glas i predstavnici Rio Tinta zajedno dobijaju gotovo 80 % prostora, dok lokalni aktivisti dobijaju tek 14 %. Ova disproporcionalna zastupljenost predstavlja osnovni mehanizam kojim se privileguju određene perspektive, dok se druge

marginalizuju. Komplementarna analiza kontekstualizacije izjava dodatno razotkriva asimetriju u reprezentaciji: izjave aktivista se sistemski interpretiraju i kontekstualizuju kroz naratorski glas, dok korporativni narativi često stoje kao objektivne činjenice, bez dodatnog tumačenja. Problem reprezentacije i govor u ime subalternih uočljiv je jasno u strukturi narativa. Kada Peter Tom Jones postavlja u filmu pitanje: „Da li je to zaista strah od zagađenja i ekološke štete, ili bi mogli postojati drugi razlozi?“, on ilustruje upravo ono što Spivakova kritikuje – pretpostavku da zapadni subjekt može govoriti u ime Drugog i da može bolje razumeti njihove motive nego on sam. Ono što se čini u dokumentarnom filmu, baš kao što Spivakova upozorava, odnosi se na stvaranje privida u vezi s „davanjem glasa“ lokalnoj zajednici (14 % prostora u filmu), dok se zapravo govori umesto njih (80 %). Na taj način se potvrđuje tendencija da kroz interpretacije zapadnih subjektiviteta, ono što je Drugo biva predstavljeno kao iracionalno i manipulirano.

Film konstruiše jasnu binarnu opoziciju između „racionalnog“ i „iracionalnog“, gde se naučno-tehničko znanje povezano sa ekstraktivnom industrijom predstavlja kao objektivno i progresivno, dok se lokalno znanje i vrednosti prikazuju kao subjektivni, emotivni i antimoderni. Ova binarna struktura pojačava se nizom diskurzivnih, vizuelnih i auditivnih tehnika koje kodiraju različite nivoe kredibiliteta. Posebno je značajna temporalna dihotomija koja pozicionira lokalno stanovništvo u „prošlost“, a projekat eksploatacije u „budućnost“, što predstavlja karakterističan primer onoga što teoretičari dekolonijalnosti identifikuju kao „temporalnu kolonizaciju“. Dvostruka marginalizacija lokalne zajednice i domaćih eksperata – Kao što Spivakova govori o dvostrukoj marginalizaciji žena iz subalternih grupa, tako i naša analiza pokazuje dvostruku marginalizaciju u dokumentarnom filmu. Lokalna zajednica je marginalizovana time što je predstavljena kao nerazvijena, antimoderna i pod stranim uticajem. Domaći stručnjaci koji se protive projektu dodatno su marginalizovani potpunim brisanjem iz narativa, i (li) time što su predstavljeni kao nekompetentni („Naši su najbolji“ ironizovan kao orvelovski momenat), i(li) politički motivisani (narrativ direktorke Rio Tinta Marianti Babić i ministarke Dubravke Đedović).

Delegitimizacija lokalnog otpora sprovodi se sofisticiranom strategijom pripisivanja „ruskog uticaja“ i označavanjem lokalne zabrinutosti kao „dezinformacija“. Paradoksalno, film ne primenjuje isti kritički okvir na Rio Tinto, transnacionalnu korporaciju sa znatnim političkim uticajem, stvarajući tako diskurzivnu inverziju u kojoj se lokalni akteri predstavljaju kao agenti stranog uticaja, dok se strani kapital predstavlja kao nosilac nacionalnih intere-

sa. Ovaj mehanizam predstavlja klasičan primer epistemičke inverzije kojom dominantni akteri pripisuju marginalizovanim grupama upravo ona svojstva koja sami poseduju.

Nemogućnost uspostavljanja autentičnog govora – odgovor je na ključno pitanje Gajatri Spivak „Može li subalterno govoriti?“ – nalazi direktan odraz u našoj analizi. Lokalna zajednica u dokumentarcu zapravo ne može da govori tako da se čuje i legitimno prihvati njena poruka. Glas lokalne zajednice sistematski se filtrira kroz naratorske komentare, dekontekstualizuje, trivijalizuje muzičkim i vizuelnim kodovima, delegitimizuje kao rezultat manipulacije ili „ruskog uticaja“.

Film aktivno učestvuje u diskurzivnom konstruisanju doline Jadra kao „zone žrtvovanja“ za potrebe evropske „zelene tranzicije“ kroz minimizaciju vrednosti prostora, privilegovanje ekonomske valorizacije nad kulturnom i implementaciju diskursa neizbežnosti (TINA). Konstruiše se narativ o „neophodnoj žrtvi“ određenih prostora i zajednica za „više ciljeve“ i „opšte dobro“, pri čemu se prikriva metabolička nepravda inherentna u ekstraktivnim projektima.

Sistematsko isključivanje domaćih naučnih i ekspertskih oponentskih glasova i alternativnih vizija razvoja i budućnosti, posebno onih koje dolaze iz perspektive *degrowth*, *life-centered developmenta* i pluriverzalnih ekonomija, predstavlja još jednu ključnu strategiju epistemičkog nasilja. Film ne razmatra mogućnost drugačijih razvojnih puteva, koji bi preispitali samu premisu neograničenog ekonomskog rasta i ekstrakcije resursa. Koncept ekološkog duga i ekološki nejednake razmene ostaje nevidljiv, iako film implicitno normalizuje poziciju Srbije kao periferije koja treba da preuzme ekološke troškove „zelene tranzicije“.

Analiza filma *Not in my country* ilustruje kako se kulturna reprezentacija može koristiti za reprodukciju i legitimizaciju epistemičkog nasilja kroz: (1) selektivnu distribuciju prostora za artikulaciju različitih glasova, (2) asimetričnu kontekstualizaciju izjava, (3) konstrukciju binarnih opozicija koje privileguju određene forme znanja, (4) diskurzivno konstruisanje „zona žrtvovanja“, (5) delegitimizaciju lokalnog otpora kroz narative o stranim uticajima, (6) konstrukciju diskursa neizbežnosti, i (7) sistematsko isključivanje alternativnih vizija razvoja.

Naša analiza efektivno je pokazala da je odgovor na pitanje Gajatri Spivak u kontekstu ovog dokumentarca: ne, subalterni ne mogu govoriti kroz ovakvu vrstu kulturne reprezentacije koja sistemski podriva, reinterpreтира i briše njihov autentični glas. Dokumentarac predstavlja klasičan primer onoga što Spivakova kritikuje – pretvaranje da se daje prostor za glas marginalizovanih, dok se zapravo reprodukuje struktura moći u kojoj dominantni subjekt (zapadni intelektualac, „neutralan i objektivan“, korporacija, „ekspert“) zadržava privilegiju definisanja stvarnosti umesto onih o kojima govori.

Prepoznavanje ovih mehanizama epistemičkog nasilja u kulturnim reprezentacijama ekoloških sukoba predstavlja važan korak ka razvoju kontranarativa koji bi afirmisali epistemički pluralizam i mogućnost drugačijih budućnosti. Kako Milena Dragičević Šešić (2019) naglašava, kulturna analiza je esencijalna komponenta u borbi za epistemičku pravdu, jer omogućava razotkrivanje diskurzivnih mehanizama kojima se reprodukuju odnosi dominacije i subordinacije. U tom smislu ova analiza nije samo akademska vežba, već predstavlja doprinos široj borbi za ekološku i društvenu pravdu u kontekstu globalnih ekoloških izazova i klimatske krize.

### Reference:

- Đorđević D., Tadić J. M., Grgur B., Ristić R., Sakan S., Brezjanović J., Stevanović V., Šolaja B. (2024). The influence of exploration activities of a potential lithium mine to the environment in Western Serbia. *Sci Rep.* 2024 Jul 24;14(1):17090. doi: 10.1038/s41598-024-68072-9. Erratum in: *Sci Rep.* 2024 Oct 22;14(1):24906. doi: 10.1038/s41598-024-75442-w. PMID: 39048615; PMCID: PMC11269625.
- Dragičević Šešić, M. (2018). Kultura i demokratija: kulturna politika kao alat za društvenu promenu. *Kultura*, 160, 41–60.
- Dragičević Šešić, M. (2019). *Umetnost i kultura otpora*. Beograd: Institut za pozorište, film, radio i televiziju.
- Drakulić, Z., Mijatović, B., Popović D., Šoškić, D. (2024), KOLIKO BI SRBIJA DOBILA OD PROJEKTA „JADAR“? Internet izvor: <https://kreni-promeni.org/wp-content/uploads/2024/10/20241010-KOLIKO-BI-SRBIJA-DOBILA-OD-PROJEKTA-JADAR-FINAL-11.pdf>
- Escobar, A. (2018). *Designs for the pluriverse: Radical interdependence, autonomy, and the making of worlds*. Duke University Press.
- Fairclough, N. (2013). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315834368>

- Foster, J. B. (1999). Marx's theory of metabolic rift: Classical foundations for environmental sociology. *American Journal of Sociology*, 105(2), 366–405. <https://doi.org/10.1086/210315>
- Fricker, M. (2007). *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198237907.001.0001>
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Sage Publications. [https://fotografiaeteoria.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/05/the\\_work\\_of\\_representation\\_\\_stuart\\_hall.pdf](https://fotografiaeteoria.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/05/the_work_of_representation__stuart_hall.pdf)
- <https://loznicenovosti.com/2014/05/09/poplave-u-jadru-hiljadu-hektara-pod-vodom/>
- Kočović De Santo, M. (2023). The Progressivity and Transformative Role of Culture: Findings from Self-governance in Yugoslavia towards Life-centred development, In: Kočović De Santo, M., Domptail, S. E. (eds) *Degrowth Decolonization and Development*. Springer, Cham. [https://doi.org/10.1007/978-3-031-25945-6\\_2](https://doi.org/10.1007/978-3-031-25945-6_2)
- Kočović De Santo, M., (2024). *Životna sredina za sirotinju: Srbija kao zona žrtvovanja*, list *Danas*, štampano vikend izdanje 27. i 28. 7. 2024; i *Da li je vredno i za koga da Srbija bude nova kolonija?*, 3. 8. 2024. internet pristup: <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/da-li-je-vredno-i-za-koga-da-srbija-bude-nova-kolonija/>
- Martinez-Alier, J. (2002). *The Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Conflicts and Valuation*. Edward Elgar Publishing.
- Martinez-Alier, J. (2003). Mining conflicts, environmental justice, and valuation. *Journal of Hazardous Materials*, 86(1–3), 153–170.
- Martinez-Alier, J. (2009). Social metabolism, ecological distribution conflicts, and languages of valuation. *Capitalism Nature Socialism*, 20(1), 58–87.
- Martinez-Alier, J. (2012). Environmental Justice and Economic Degrowth: An Alliance between Two Movements. *Capitalism Nature Socialism*, 23(1), 51–73.
- Martinez-Alier, J. (2014). The environmentalism of the poor. *Geoforum*, 54, 239–241.
- Martinez-Alier, J., & Munda, G. (2005). *Social multi-criteria evaluation for a sustainable economy*. Springer.
- Martinez-Alier, J., & Walter, M. (2016). Social metabolism and conflicts over extractivism. In *Environmental Governance in Latin America* (pp. 58–85). Palgrave Macmillan.

- Martinez-Alier, J., Temper, L., Del Bene, D., & Scheidel, A. (2016). Is there a global environmental justice movement?. *The Journal of Peasant Studies*, 43(3), 731–755.
- Martinez-Alier, J., Temper, L., Del Bene, D., & Scheidel, A. (2020). Is there a global environmental justice movement? *The Global Environmental Justice Atlas (EJAtlas): Ecological Distribution Conflicts as Forces for Sustainability*. *Journal of Peasant Studies*, 47(5), 999–1024.
- Mignolo, W. D. (2009). Epistemic disobedience, independent thought and decolonial freedom. *Theory, Culture & Society*, 26(7–8), 159–181.
- Mignolo, W. D. (2011). *The darker side of western modernity: Global futures, decolonial options*. Duke University Press.
- Mignolo, W. D., & Walsh, C. (2018). *On decoloniality: Concepts, analytics, praxis*. Duke University Press.
- Nichols, B. (2017). *Introduction to documentary*. Indiana University Press.
- Ochoa Gautier, A. M. (2014). *Aurality: Listening and knowledge in nineteenth-century Colombia*. Duke University Press.
- Oreskes, Naomi. (2010). *Merchants of doubt: how a handful of scientists obscured the truth on issues from tobacco smoke to global warming*. New York: Bloomsbury Press.
- O'Sullivan, D., Bergmann, L., & Thatcher, J. (2022). Spatiality, maps, and mathematics in critical human geography: Toward a repetition with difference. *The Professional Geographer*, 74(2), 335–347.
- Paulson, S. (2017). Pluriversal learning: Pathways toward a world of many worlds. *Sustainability Science*, 12(3), 433–444. <https://nordia-journal.fi/article/view/79937>
- Santos, B. D. S. (2007). Beyond abyssal thinking: From global lines to ecologies of knowledges. *Review* (Fernand Braudel Center), 30(1), 45–89.
- Santos, B. D. S. (2014). *Epistemologies of the South: Justice against epistemicide*. Routledge.
- Spivak, G. C., (1988). Can the subaltern speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the interpretation of culture* (pp. 271–313). University of Illinois Press. <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/09/Can-the-subaltern-speak-by-Gayatri-Spivak.pdf>
- Verweijen, Judith & Lambrick, Fran & Le Billon, Philippe & Milanez, Felipe & Manneh, Ansumana & Moreano Venegas, Melissa. (2021). "Environmental defenders": the power/ disempowerment of a loaded term.
- *Извештај о стратешкој процени утицаја просторног плана на животну средину –Просторни план подручја посебне намене за реа-*

- лизацију пројекта експлоатације и прераде минерала јадарита „Јадар“, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд, 2020.
- Продановић, В. (2021). Пројекат „Јадар“ – шта је познато. У: *Пројекат Јадар – шта је познато?* (стр. 29–49). Београд: Српска академија наука и уметности. [https://hdl.handle.net/21.15107/rcub\\_dais\\_12711](https://hdl.handle.net/21.15107/rcub_dais_12711)
  - *Просторни план подручја посебне намене за реализацију пројекта експлоатације и прераде минерала јадарита „Јадар“*, Службени гласник Републике Србије, број 26, 2020.
  - Ристић, Р.; Малушевић, И.; Нешковић, П.; Новаковић, А.; Половина, С.; Милчановић, В.; Радић, Б. (2021). *Деградација простора у оквиру пројекта „Јадар“*, Српска академија наука и уметности, Одељење хемијских и биолошких наука, стр. 57–70 (ISBN 978-86-7025-924-9), Научни скуп: „Пројекат Јадар – шта је познато“.
  - *Студија изводљивости подземне експлоатације лежишта литијума и бора Јадар*, Рударско-геолошки факултет Универзитета у Београду, новембар 2020.

## Prilog 1.

### Osnovni podaci o projektu Jadar

Planirana lokacija rudnika, pratećih infrastrukturnih i proizvodnih sadržaja nalazi se u zapadnom delu Srbije, na granici s Republikom Srpskom, oko 15 km od centra grada Loznice, u izrazito poljoprivrednom području. Projekat „Jadar“ geografski obuhvata atare sela Gornje Nedeljice, Brezjak, Slatina, Brnjac, Veliko Selo, Jarebica, Stupnica i Šurice, gde živi oko 4.000 ljudi u 1.422 domaćinstva. Planirano je iskopavanje 1,6 miliona tona rude jadarita godišnje, posle čije prerade bi ostajalo 1,2 miliona tona otpada. Predviđena je godišnja proizvodnja 286.000 tona borne kiseline, 58.000 tona litijum-karbonata i 259.000 tona natrijum-sulfata. Planirani radni vek rudnika je od 40–60 godina, i u kome bi bilo zaposleno 500–700 radnika, uglavnom u podzemnoj eksploataciji. Ležište rude jadarita se prostire 3 km u pravcu zapad–istok i 2,5 km u pravcu sever–jug, s procenjenim rezervama od oko 136 miliona tona rude.

### Uticaj na životnu sredinu

Prema „Izveštaju o strateškoj proceni uticaja prostornog plana na životnu sredinu“, ukupan prostorni obuhvat projekta iznosi 2.030,64 ha. Prostorna analiza pokazuje da bi samo u početnoj fazi projekta bila trajno promenjena namena 533 ha zemljišta, čime bi bilo nepovratno uništeno: 203,6 ha šuma i šikara; 316,7 ha obradivog zemljišta; 8,3 ha okućnica; 4,2 ha voćnjaka. U „Studiji izvodljivosti podzemne eksploatacije ležišta litijuma i bora – Jadar“ navedeno je da formiranje deponija zahteva oko 553 ha zemljišta koje lokalno stanovništvo uspešno koristi za proizvodnju ratarskih, povrtarskih i voćarskih kultura. Za eksploatacioni vek rudnika od 40–60 godina došlo bi do stvaranja 48–72 miliona tona toksične jalovine, što odgovara zapremini od 19.200–28.800 punih olimpijskih bazena.

### Uticaj na kulturu, društvo i ekonomske potencijale područja

Projekat „Jadar“ uzurpira potencijal „Podrinsko-jadarske“ turističke destinacije, u kojoj se nalaze zaštićeni „Predeo izuzetnih odlika Tršić-Tronoša“, spomenik u Dragincu i još pedeset objekata graditeljskog nasleđa i arheoloških lokaliteta. Duh mesta je oblikovalo sećanje na masakr seljaka iz oktobra 1941. godine, kada je nemačka 342. divizija pobila 2.677 stanovnika okolnih sela, uglavnom žena, dece i starijih osoba. Rezultati istraživanja zemljišnih resur-

sa ukazuju na mogući prihod od poljoprivrednih aktivnosti procenjen na oko 81,96 miliona evra godišnje, odnosno 17.000 EUR/ha, umesto sadašnjih 1.000-1.500 EUR/ha. Takođe, nisu vrednovane brojne ekosistemske usluge zemljišnog kompleksa na području planiranog projekta: zemljište kao medijum kruženja vode; biološka kontrola štetočina; vezivanje gasova sa efektom „staklene bašte“; hidrološke funkcije u prevenciji erozije i poplava.

Akteri, interesne grupe i njihove relacije

Iako je Vlada dugo negirala vezu s kompanijom „Rio Sava Exploration“, postavilo se da je u aprilu 2021. doneta odluka o formiranju „Radne grupe za implementaciju projekta Jadar“, čiji su članovi bili i predstavnici stranih ambasada i globalnih finansijskih institucija. Uvidom u dokumentaciju EU utvrđeno je da je među registrovanim lobističkim organizacijama i kompanija „Rio Tinto“, koja ima dozvolu za lobiranje u vezi pristupanja Srbije Evropskoj uniji. Ministarstvo rudarstva i energetike Republike Srbije odobrilo je veliki broj istražnih prava, uglavnom stranim privatnim rudarskim kompanijama: zlato-88, bakar-79, litijum-63, bor-52, natrijum-51, stroncijum-51, cink-39, olovo-37, srebro-31, gvožđe-17, molibden-8, antimon-7, barit-4, arsen-1. Predmet istražnih prava je 535.966 ha, odnosno 6 % teritorije Srbije. Nameće se pitanje zašto je Vlada protivustavno preuzela nadležnost za utvrđivanje politike u oblasti rudarstva, posebno kada Srbija nema važeću „Strategiju upravljanja mineralnim i drugim geološkim resursima“?

Izvori prema prikazanoj literaturi: 8., 31., 32., 33.

## Prilog 2:

„Ova bušotina curi. Izlaze razni otrovi. Sami vidite da oko ove bušotine ništa ne raste. Nema ni ambrozije. Vidite kakva je soja blizu bušotine, vidite kakva je dole dalje.“ (Dragan Karajčić oponent iz Jadra)

„Mislite li da kada ste iznad podzemnog rudnika da će poljoprivreda postati nemoguća?“ (Peter Tom Jones)

„U polju postoje bušotine koje su u trostrukom kavezu koje su radio-aktivne i zapečaćene su. Institut Vinča je zatvorio.“ (Dragan Karajčić oponent iz Jadra)

„Kažete da je to bio radioaktivni materijal? Znači ne verujete da ovo može biti urađeno na dobar način. Vlade koje čuvaju interese građana nadziru proces tako da se poštuju najstroža pravila.“ (Peter Tom Jones)

„Ne, zato što je vlada korumpirana i što verujemo samo našim stručnjacima koji su rekli da projekat Jadar ne dolazi u obzir u Srbiji.“ (Dragan Karajčić oponent iz Jadra)

„Verujete vašim stručnjacima.“ (Peter Tom Jones)

„Da, samo našim stručnjacima.“ (Dragan Karajčić oponent iz Jadra)

„Vašim stručnjacima. Znači svi stručnjaci su stručnjaci, ali neki su više jednaki od drugih. To je iz *Životinjske farme* Džordža Orvela.“ (Peter Tom Jones)

„Naši su najbolji.“ (Dragan Karajčić oponent iz Jadra).

Izvor prema prevedenom transkriptu filma *Not in my country* dijalog

### Prilog 3:

Uporedna analiza ekonomskih i ekoloških efekata projekta eksploatacije litijuma u Jadru

| Kategorija           | Tvrdnje Rio Tinta i filma<br><i>Not in My Country</i>                                                                                    | Nalazi domaćih stručnjaka i<br>naučne javnosti                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|----------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Investicije i profit | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Investicija od 2,4 milijarde dolara</li> <li>• Projekat ekonomski isplativ za Srbiju</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Minimalni direktni prihodi od samo 17,4 miliona evra godišnje (2,6 evra po stanovniku)</li> <li>• Srbija mora finansirati infrastrukturu vrednu „nekoliko stotina miliona evra“</li> <li>• Srbija nema vlasnički udeo (za razliku od slučaja u Gvineji, gde Rio Tinto daje državi 15 %, a na Madagaskaru 20 %)</li> <li>• Godišnji prihod od poljoprivrede (81,96 mil. €) znatno prevazilazi rudnu rentu (16 mil. €)</li> <li>• Ako se projekat kvalifikuje kao s visokim stepenom rizika, troškovi osiguranja i sanacije dodatno bi umanjili ekonomsku isplativost</li> </ul> |

| Kategorija                                             | Tvrdnje Rio Tinta i filma<br><i>Not in My Country</i>                                                                                                                                                             | Nalazi domaćih stručnjaka i<br>naučne javnosti                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|--------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Radna mesta i razvoj<br/>regiona</b>                | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Stvaranje oko 20.000 novih radnih mesta</li> <li>• „Revolucija u ekonomskom rastu zemlje“</li> <li>• Povezivanje sa automobilskom industrijom</li> </ul>                 | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Projekat bi doveo do „raseljavanja stanovništva i trajne eliminacije mogućnosti za naprednu poljoprivrednu proizvodnju“</li> <li>• Potrebna je „temeljna studija ekonomske, društvene i ekološke opravdanosti“</li> <li>• Rudnik bi zaposlio samo 500–700 radnika, manje od poljoprivrednih aktivnosti</li> <li>• Lokalno stanovništvo traži „drugačiju vrstu radnih mesta, dostojanstvena i održiva od 100 godina i duže“</li> <li>• Pravedna tranzicija umesto „zelene tranzicije“ koja stvara žrtvene zone</li> <li>• Rio Tinto ne bi plaćao porez na dobit tokom prvih pet godina zbog akumuliranih gubitaka</li> <li>• Ne bi plaćao porez ni tokom poslednje tri godine u fazi zatvaranja</li> <li>• Porez na dobit bi plaćao samo 12 od ukupno 40 godina trajanja projekta</li> <li>• Verovatne poreske olakšice za prvih deset godina profitabilnog poslovanja</li> <li>• U Elaboratu o rezervama zacrnjena sva poglavlja koja se odnose na finansijsku procenu i iskorišćenje resursa</li> <li>• Deponovane materije sa opasnim materijama (arsen, bor) predstavljaju ozbiljan rizik</li> <li>• Istražno bušenje je već izazvalo štetu s visokim nivoima bora i arsena</li> <li>• U slučaju ekološke katastrofe, Srbija bi snosila ogromne troškove sanacije</li> <li>• Projekat kategorizovan kao visokorizični zbog prisustva velikih količina opasnih materija</li> <li>• Sumporna i hlorovodonična kiselina u velikim količinama predstavljaju značajan rizik po zdravlje lokalnog stanovništva</li> <li>• Planirano je odlaganje 1,4 miliona tona industrijskog otpada sa arsenom, borom, kadmijumom, hromom, olovom, ži-<br/>vom, niklom i cinkom</li> </ul> |
| <b>Rudna renta i porezi</b>                            | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Značajna rudna renta i visoki poreski prihodi</li> <li>• Doprinos BDP-u: 3 % od rudarenja, 8 % od proizvodnje baterija, 11–15 % od proizvodnje el. automobila</li> </ul> |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| <b>Infrastrukturni troškovi i odgovornost za štetu</b> | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Infrastrukturni troškovi se gotovo ne pominju</li> <li>• „Neće biti veće opasnosti za životnu sredinu“</li> </ul>                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |

| Kategorija                             | Tvrdnje Rio Tinta i filma<br><i>Not in My Country</i>                                                                                                                            | Nalazi domaćih stručnjaka i<br>naučne javnosti                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|----------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Subvencije i razvoj<br>lanca vrednosti | <ul style="list-style-type: none"> <li>• „Jedinstvena prilika“ za uključivanje u lanac vrednosti električnih automobila</li> <li>• Potencijal za proizvodnju baterija</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Vlada planira subvenciju od 419 miliona evra slovačkoj kompaniji InoBat</li> <li>• Rio Tinto je akcionar InoBata (sukob interesa)</li> <li>• InoBat nema iskustva u proizvodnji baterija velikih razmera, kao što Rio Tinto nema iskustva u ekstrakciji litijuma</li> <li>• Litijumske baterije imaju niz nedostataka, a razvijaju se i naprednije alternative</li> <li>• Litijum nije „zelen“ niti neophodan za zelenu tranziciju – već postoje alternative poput natrijum-jonskih baterija</li> <li>• Električni automobili ne doprinose rešavanju klimatske krize jer se energija i dalje dominantno dobija iz fosilnih goriva</li> </ul> <p>Projekat „Jadar“ se predstavlja kroz propagandne poruke o preimućtvima litijum-jonskih baterija, rastu potražnje litijuma na globalnom nivou i „istorijskoj“ šansi Srbije da bude lider u proizvodnji baterija za električne automobile. Ovo su diskutabilni stavovi, s obzirom na to da se već proizvode natrijum-jonske i grafenske baterije, sličnih karakteristika, i koriste vodonične gorivne ćelije. Tokom 2024. bankrotirala je fabrika litijum-jonskih baterija <i>Northvolt</i>, nekad najavljivan kao najperspektivniji švedski projekat u „zelenoj“ energetskej tranziciji. Najveće nemačke kompanije pokazuju promenu namera: <i>Folksvagen</i> najavljuje smanjenje proizvodnje, <i>BMW</i> odustaje od električnih automobila u korist vodoničnih ćelija, <i>Mercedes Benz</i> odustaje od namere da proizvodi samo električne automobile posle 2030. Posebno je upitan etički aspekt, jer se najveći deo resursa iskopava u siromašnim zemljama, gde ostaju zagađenja i posledice po prirodu i zdravlje, dok visokoobrađeni resursi i komponente odlaze u bogate zemlje.</p> |

| Kategorija                             | Tvrdnje Rio Tinta i filma<br><i>Not in My Country</i>                                                            | Nalazi domaćih stručnjaka i<br>naučne javnosti                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|----------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Pravni okvir i transparentnost</b>  | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Proces predstavljen kao transparentan i u skladu sa zakonima</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Nedostatak primene načela prevencije i predostrožnosti</li> <li>• Prostorni plan usvojen pre studije o proceni uticaja na životnu sredinu</li> <li>• Ključne institucije odbile da dostave podatke, pozivajući se na ugovor o poslovnoj tajni s Rio Tintom</li> <li>• Pravo na informisanje iz Arhuske konvencije prekršeno</li> <li>• Fakulteti (Rudarsko-geološki, Mašinski, Građevinski) i instituti primili znatne uplate od Rio Tinta (100,5 mil. RSD)</li> <li>• Potencijalni sukob interesa – autori studija i eksperti mogu biti imenovani u komisije koje odobravaju iste studije</li> <li>• Prekršeno najmanje 13 članova raznih zakona u proceduri pripreme projekta (PAKT)</li> <li>• Poljoprivredne aktivnosti: prihod od 81,96 miliona evra godišnje</li> <li>• Vrednost ekosistemskih usluga: 9,64 miliona dolara godišnje</li> <li>• Visoka biološka raznovrsnost za ovo područje Srbije</li> <li>• Otvaranje rudnika bi dovelo do degradacije biodiverziteta</li> <li>• Ignorirano prisustvo pet međunarodno zaštićenih vrsta u kulturnom predelu „Tršić-Tronoša“, 41 zaštićene vrste na planini Cer i 22 zaštićene vrste u Krupnju</li> <li>• Zanimareno bogato kulturno-istorijsko nasleđe: preko 50 praiistorijskih nalazišta u dolini Jadra i oko 120 registrovanih lokaliteta na teritoriji Loznice</li> <li>• Zagađenje vode i vazduha zbog čestica prašine (PM2.5 i PM10)</li> </ul> |
| <b>Valorizacija postojećih resursa</b> | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Fokus na vrednost rude litijuma (56 milijardi dolara)</li> </ul>        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |

**Izvor:** informacije iz transkripta filma ukrštene sa informacijama obuhvaćenim u referencama: 1., 4., 33.

Milica Kočović De Santo  
Institute of Economic Sciences, Belgrade

Ratko Ristić  
Faculty of Forestry, University of Belgrade

## “CAN THE SUBALTERN SPEAK?” – NOT IN MY COUNTRY CULTURAL REPRESENTATION OF POLITICAL ECOLOGICAL CONFLICTS SURROUNDING THE JADAR PROJECT

### **Abstract**

*The documentary film Not in my country about the lithium exploitation project in the Jadar Valley illustrates how seemingly neutral cultural representation can reproduce and legitimize existing power relations. Interdisciplinary analysis uncovered the discursive strategies through which epistemic violence is constructed in the film. The analysis confirms a series of strategies of epistemic marginalization, where subaltern voices cannot speak through cultural representations that undermine their authentic voice. We believe that this analysis opens space for reflection on how different media formats and their mix can function to create and normalize “sacrifice zones,” “ecological debt,” while the appearance of objectivity masks epistemic violence and academic capitalism.*

### **Keywords**

*epistemic violence, cultural representation, critical discourse analysis, sacrifice zones, ecological debt, lithium, subaltern voices, political-ecological analysis*

Primljeno: 26. 3. 2025.

Prihvaćeno: 24. 4. 2025.